

14. Верба І. Олександр Оглоблин як директор Музею-архіву переходової доби м. Києва // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – 1999. – Т. 1. – С. 83 – 86.
15. Полный список городских глав и градоначальников Киева, начиная с 1835 г. (дата учреждения должности городского головы) [електронний ресурс] // Режим доступу: everyday.in.ua/?p=5534
16. Грімстед Кеннеді П., Боряк Г. Доля українських культурних цінностей під час другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – К., Львів: Червона Калина, 1991. – 120 с.
17. Верба І. Олександр Оглоблин. Життя і праця в Україні. – К., 1999. – 383 с.
18. Евстафьева Т. Футбольные матчи 1942 года команды “Старт” в оккупированном немцами Киеве и судьбы ее игроков // Бабин Яр: масове убивство і пам'ять про нього: Матеріали міжнародної наукової конференції 24 – 25 жовтня 2011р. – К., 2012. – С. 32 – 82.
19. Нове Українське Слово. – 1942. – 6 червня.
20. Малаков Д. Пам'яті киян, загиблих від бомб... своїх // День. – 2013. – 24 квітня.
21. Білокін С. На еміграції [електронний ресурс] // Режим доступу: s-bilokin.name/Terror/Byukivnja/Emigration.html
22. Кіпіані В. “Київ під ворожими окупаціями”. Спогади мера 1942 – 1943 рр. [електронний ресурс] // Режим доступу: istpravda.com.ua/reviews/2012/01/23/69765/

Гедз В. А. Деятельность бургомистра Леонтия Форостовского в исследованиях украинских историков

В статье проанализированы исследования украинских историков, в которых рассказывается о деятельности Л.И. Форостовского на должности председателя Киевской городской управы. Объектом анализа является деятельность Леонтия Ивановича на должности председателя Киевской городской управы. Через сопоставление различных источников предпринята попытка заполнить белые пятна в биографии бургомистра во время гитлеровского господства в Киеве. Проведено историографический обзор трудов о деятельности Л.И. Форостовского в оккупированной столице.

Ключевые слова: бургомистр, Киев, гитлеровская оккупация, деятельность, исследования украинских историков.

Gedz V. A. Activities of the burgomaster Leontiy Forostivskiy in the works of Ukrainian historians

The works of the Ukrainian historians who have shown the activity of L.I. Forostivskiy as chairman of the Kyiv city council are analyzed. The object of analysis is the activity of Leontiy Ivanovich as chairman of the Kyiv city council. After comparing of the various sources tried to fill the lagoon in the biography of the mayor during Hitler's rule in the Kiev. Realized the historiographical review of the works about the activities of L.I. Forostivskiy in occupied capital.

Keywords: the burgomaster, Kyiv, the Hitler's occupation, the activities, the works of the Ukrainian historians.

УДК:94:343.544:070.48(477.74)“18/19”

І. В. Барков

ПИТАННЯ ПРОСТИТУЦІЇ НА СТОРІНКАХ ОДЕСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У статті досліджується історія проституції в м. Одесі через призму висвітлення на сторінках місцевих газет другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Аналізу піддаються три найпопулярніших газети міста (Новоросійський телеграф, Одеський вестник, Одеський листок). Розглядаються різні аспекти висвітлення існування місцевої та всеросійської проституції, точки зору під котрими подаються матеріали на сторінках газет, їх реакція на діяльність та бездіяльність органів влади, аналіз впливу на суспільну думку.

Ключові слова: Проституція, кримінал, газета, поліція, будинок розпусти

У сучасній історичній науці періодична преса виступає важливим джерелом у вивченні соціальної історії. Зі сторінок газет можна отримати широке коло різноманітних блоків інформації: документальної, поточно-хронологічної, особового характеру тощо. Преса також характеризується оперативністю подання інформації про події, безпосередністю їх відображення, що підвищує її наукову цінність. Метою даної статті є спроба аналізу висвітлення питання проституції на сторінках одеської преси II половини ХІХ – початку ХХ ст. Верхня межа обумовлена становленням системи періодичного друку, нижня – початком Першої світової війни, та суттєвою зміною тематичних акцентів.

Питанням періодики Півдня України та Одеси зокрема в різні часи займалися: Н. Яблоновська, Т. Хітрова, Н. Сидоренко, І. Гребцова, О. Хобта, А. Форостян. В своїх працях вони розглядали різні аспекти з історії періодичної преси Півдня України та Одеси. Головною проблемою вивчення періодики вказаного періоду, зокрема Одеси, є відсутність інформації про загальну кількість видань, що виходили в місті протягом ХІХ – початку ХХ ст. Так, на сьогодні, відомо про 466 видань, що виходили в цей період, втім ці дані не є остаточними [1, с 187].

Однак висвітленню питання проституції на сторінках періодичної преси в II п. ХІХ - поч.. ХХ ст. і досі не присвячено жодної праці

У даному дослідженні, за основу взято та проаналізовано три найпопулярніших періодичних видання Одеси II половини XIX – початку XX ст.: “Одесский вестник” (далі ОВ), “Одесский листок” (далі ОЛ) та “Новороссийский телеграф” (далі НТ). Дані газети, в різний період існування, були найтиражованішими, та найбільш об’ємними за своїм вмістом виданнями, що відігравали велику роль у формуванні суспільної думки.

Перша газета в Одесі побачила світ у 1809 р., та являла собою спеціалізоване, торгівельне видання “Преис-курант приходящим в Одессу иностранным товарам и исходящим российским товарам” [2]. Після появи цього видання робилися спроби друкувати не лише спеціалізовані, а і суспільно-політичні газети, наприклад “Вестник Южной России”. Однак з різних причин вони досить швидко закривалися. В 1827 р. з’являється нове видання “Одесский вестник – Journal d’Odessa”. Відмінністю газети, в порівнянні з іншими, була її двомовність (видавалась паралельним текстом французькою та російською мовами). В ній вже починають з’являтися публікації місцевих новин, законодавчих актів. Сама ж газета фактично була друкованим органом губернської адміністрації. В 1830 р. “Одесский вестник...” вже мав 2000 передплатників. В 1831 р. газета була розділена на два окремих видання – французькою “Journal d’Odessa” та російською “Одесский вестник” [3]. З 1828 по 1855 р. газета виходила щоденно, в 1855 – 1864 р. три рази на тиждень і з 1864 по 1893 р. – щоденно. Проіснував “Одесский вестник” до 1893 р., після чого був закритий не витримавши зростаючої конкуренції.

В першій половині XIX століття нові періодичні видання в Одесі з’являлися несистематично та в невеликій кількості (від 0 до 3 на рік). Ситуація змінюється в другій половині XIX ст. В цей час відбувається процес становлення системи періодичного друку Одеси, що проявляється в зростанні динаміки появи нових видань (від 1 до 7 на рік) та розширенні типологічного ряду: суспільно-літературні, суспільно-політичні, наукові видання; сільськогосподарська, медична, дитяча й музична преса; рекламно-довідкові видання [4, с. 187].

В 1869 р. світ побачив “Новороссийский телеграф”. Щоденна газета в якій публікували останні новини з життя міста, міжнародні новини, фейлетони. На початку існування, за часів редакторства К. Картамішева та А. Серебреннікова, видання займало ліберальні позиції, виступало за свободу провінційної преси, викривало зловживання чиновників, суддів. З 1875 р., з приходом нового редактора М. Озмідова, НТ змінює свої позиції, підтримуючи офіційний політичний курс, публікуючи матеріали антисемітської та шовіністичної направленості. Газета проіснувала до 1903 р. [5].

В 1872 р. В. Навроцьким засновано видання “Одесский листок объявлений”, в котрому публікували матеріали рекламного характеру та оголошення. З 1880 р. виходить щоденно, під заголовком “Одесский листок”. Відтепер змінюється формат, газета стає суспільно-політичною з буржуазно-ліберальним напрямком. Видання досить швидко набирає популярність та стає однією з найбільших та найвпливовіших газет міста. В 1920 р. газета була закрита постановою радянського уряду [6].

В даному дослідженні опрацьовано 30 піврічних підшивок вказаних трьох газет за 60 років, виявлено 56 матеріалів, в котрих висвітлювалися різні аспекти міської (43 публікації), всеросійської та закордонної проституції. Загалом, весь матеріал, за жанрами можна розділити на дві групи: інформаційний (30 з 56 позицій) являє собою невеликі замітки про повій, будинки розпусти і таке інше; аналітичний (16 з 56 позицій) – статті в котрих піднімаються питання відносно таємних притонів, повій-одиначок, їх лікування, регламентації проституції і тому подібне.

Матеріал про проституцію за тематикою висвітлення, можна скомпонувати в декілька груп: офіційні документи, кримінальна хроніка, медицина і проституція, з’їзди лікарів та посадовців з питань проституції та венеричних хвороб.

До категорії офіційних документів відносяться надруковані на сторінках газет закони, положення та розпорядження місцевої влади. В таких газетах як “Одесский вестник”, котрий майже протягом усього свого існування був підпорядкований генерал-губернатору, публікувалися офіційні документи як всеросійського так і місцевого характеру. Однак документи з питань регламентації проституції майже не знаходили місця на сторінках газети. Дане питання підіймалось лише побіжно в законах регулюючих інші аспекти життєдіяльності. Так, наприклад, в № 96 від 26 серпня 1861 р., в публікації “Положення щодо питного збору” в главі третій відділенні другому зустрічаємо: “Во всех питейных заведениях отнюдь не терпеть распутных женщин” [7 с. 2]. Публікація офіційних документів в ОВ не супроводжувалася коментарями фахівців чи роз’ясненням окремих аспектів їх функціонування. Інші два періодичних видання (ОЛ, НТ) не приділяли значної уваги публікаціям офіційних документів.

Найбільше матеріалів присвячених проблемам проституції публікувалося в розділі Кримінальна хроніка. Однією з улюблених тем журналістів було невдале кохання клієнтів до повій. Такі драми в Одесі відбувалися досить часто і одразу потрапляли на сторінки місцевих газет. Це могли бути невеликі замітки, в котрих стисло переказувалася подія. До прикладу, в ОЛ від 1 жовтня 1887 р. читаємо “Третьего дня вечером в одном из увеселительных заведений на Кривой улице... один из “постоянных гостей”... прийдя к своей возлюбленной, и приревновав ее к другому посетителю, нанес ей три раны ножом. Пострадавшая отправлена в больницу, а виновный арестован” [8, с. 3]. Однак журналісти не обмежувалися лише короткою згадкою про невдале кохання, а за нагоди, такі історії висвітлювали набагато детальніше з описом усіх подробиць інцидентів. В таких випадках, після чергового кривавого скандалу в будинку розпусти, на наступний день в газетах з’являлися великі статті, в котрих детально розписувалася драма. В ОЛ від 17 липня 1884 р. зустрічаємо статтю “Кривава помста”, в котрій подається опис вбивства повії Мар’ї Воронович від рук коханого Василя Ратушева, що мала місце в будинку терпимості на Ланжеронівській вулиці. В статті розповідається історія знайомства (як правило це було стандартно для більшості випадків): молодий

хлопець приходив до борделю де і закохувався у повію, жінка ж використовувала таких людей у своїх цілях поки він не набридав. В свою чергу, ображений, закоханий до нестями чоловік хотів їй помститися і при нагоді вбивав. В таких матеріалах газети не соромилися подавати детальний опис сцени смерті. Так, в цій же статті читаємо: “Заманив ее в отдельную комнату, он сразу бросился на свою жертву, которая успела только крикнуть и, схватив за волосы, со всей силой полоснул ее ножом по шее. “Машка” рванулась, но, добежав до дверей, свалилась и более уже не встала” [9, с. 2]. Наприкінці статті приводилися приклади схожих випадків, скоєних нещодавно в місті.

До кримінальної хроніки також входили повідомлення та статті про усілякі випадки злочинності, такі як продаж неякісної продукції на Привозі, пограбування приватних садиб, вбивства. В контексті такої інформації часто згадували і проституцію, де повії були причетні до всіляких крадіжок та різноманітних випадків аморальної поведінки. Якщо вдавалося встановити особу жінки, то газети її неодмінно вказували. Крадіжки скоєні повіями відрізнялися від інших тим, що як правило, їх жертвами ставали клієнти до надання послуг чи по їх завершенню. В більшості таких випадків поліції не було важко знайти злодійку. За часту крали невеликі речі, такі як гаманець, каблучка чи годинник. Як правило, повії діяли самостійно, і лише в поодиноких випадках в парі з кимось. В усіх описаних в газетах випадках повії були одиначками, більша частина котрих займалися проституцією нелегально. Траплялись випадки, коли в обкраданні клієнтів брали участь і неповнолітні повії. В ОЛ від 22 вересня 1905 р. описується випадок, коли один чоловік познайомившись на вулиці з 16-річною дівчиною і спокусившись провести з нею час, був пограбований. Цікавим є факт, що під час розгляду даного інциденту в суді, піднімалося питання виключно про пограбування, про випадок розпусти за участю неповнолітньої не йшло і мови. Згідно із законодавством, на початку ХХ століття повіями могли бути жінки які досягли 18 років [10, с. 360]. Покарання за пограбування, як правило, складало трьохмісячний термін арешту [11, с. 3].

Траплялись випадки, коли повії, при нагоді грабували і своїх роботодавців. Зокрема, 20 лютого 1892 р. в кримінальному відділі окружного суду розглядалась справа селянки Єфимії Кравченко, котра скориставшись відсутністю власника готелю, у котрого вона працювала, вкрала в нього 60 карбованців. Селянку засудили до тюремного арешту на півтора роки. При публікації цієї новини, НТ розмістив коротку замітку, яка роз'яснювала читачам, що такі готелі, не що інше, як таємні притони розпусти [12, с. 2].

В окремих матеріалах газет, лікарі та науковці намагалися пояснити причини такої поведінки повій. Публікувались статті та доповіді в котрих висувалися гіпотези та причини злочинності серед жінок. В “Новороссийском телеграфе” від 5 березня 1890 р. в розділі “Думки та відгуки” була розміщена доповідь П. Тарновської, виголошеної в Столичному товаристві охорони народного здоров'я. Розділяючи жінок на окремі категорії згідно зі сферою діяльності та розумових здібностей, автор виділяє 4 групи: 1) звичайні злодійки; 2) повії злодійки; 3) психопатки злодійки; 4) випадкові злодійки. В підсумку вона робить висновки про причини злодійства у перших двох групах: “Общая черта первых двух категорий – та, что они непременно рецидивистки; о раскаянии и возвращении их к честной жизни здесь не может быть и речи”. Єдиним порятунком жінок, та попередженням такого ганебного явища як жінка-злодійка, П. Тарновська вважала виключно надання освіти усім верствам населення [13, с. 2].

В ХІХ столітті образу благочестивої дружини протиставляють образ хтивої повії, в останній сконцентрувалися усі негативні риси жінки [14, с. 230] На сторінках тогочасної преси повія поставала в образі розбещеної, п'яної та зловживаючою нецензурною лексикою особою, що не приділяє уваги своєму здоров'ю [15, с. 3]. Досить часто, газетярі обурювалися саме аморальною поведінкою повій в громадських місцях, як то сексуальні оргії на вулицях, в садах, біля поважних будівель. В НТ від 15 вересня 1869 р. читаємо: “Нельзя себе представить какие бесчинства творятся на театральной площади...” [16, с. 2]. Приділяли газетярі увагу і повіям алкоголічкам, тим самим вказуючи на їх статус. В НТ від 16 травня 1882 р. знаходимо замітку про п'яну повію, що напивалася до безтями останні дні та була піднята непритомною на ринку [17, с. 2].

Кримінальна хроніка не обмежувалася лише цими випадками. Публікували в одеській пресі також і передрук даної теми з газет інших міст, при чому автори декотрих таких статей ставали на захист повій. Так, в ОЛ від 13 липня 1903 року розміщено передрук з “Киевской газеты” в якій розповідалося про причини бунту повій в Олександрівській лікарні міста Києва. Причиною став розтин нещодавно померлої повії, яку до того вважали самогубцею: “Вскрытием обнаружено, что у повесившейся П. Примаковой переломано было 5 нижних ребер; констатировано далее кровоизлияние в мозг, черные пятна на голове, как последствия тяжелых ушибов”. Автор статті запитує: “когда и кем поломаны ребра погибшей Примаковой?”, в той самий час критикуючи основну версію слідства про причетність її подруги до вбивства: “трудно допустить, чтобы человек с 5-ю сломанными ребрами мог легко идти в полицейский участок, дважды подыматься по лестнице и даже драться в самом помещении участка” [18, с. 3].

Слідкували одеські газети і за гучними процесами на території Російської імперії. Так, на сторінках ОЛ в 1881 р. публікували замітки з процесу про підбурення до проституції своєї дочки панною Погоновською, котрий проходив у Варшаві. В якості свідків з цієї справи виступало близько 100 осіб польської аристократії, діячів науки літератури та мистецтва [19, с. 3].

В 1869 р. в Одесі на обліку перебувало 1008 повій [20, с. 263]. Однак слід зазначити, що на думку сучасників, кількість зареєстрованих повій не відповідала дійсності і складала, в залежності від розміру міста, від 1/5 до 1/10 реальної кількості жінок, котрі займалися проституцією [21, с. 362]. Зрозуміла річ, що повії не взяті до обліку займалися проституцією нелегально. Таємні повії, як і їх офіційні колеги, поділялися на дві групи: одиначки та працівниці нелегальних будинків розпусти. Місцева преса такі заклади називала “вертепами розпусти”. Таємних притонів в Одесі існувало багато, як правило вони розташовувалися в

невеличких готелях, нічліжних будинках, або і просто в приватних будинках. Газети постійно звертали увагу населення та правоохоронних органів на такі заклади, описували на прикладах чи в загальних рисах їх існування, місце розташування та механізми переховування від правоохоронних органів.

Одним з місць скупчення повій був Ланжеронівський узвіз, про котрий газети часто писали в цьому контексті. НТ від 24 лютого 1892 р. так описувала узвіз: “представляет собою подобие грязной улицы самого заброшенного провинциального захолустья” [22, с. 2]. Головною ж причиною такого стану вони вважали притони, котрі розташовувалися на початку узвозу.

Взагалі ж, таємні притони на сторінках газет поставали найнижчою формою відпочинку, місцем повної розпусти та деградації. Одеська поліція боролася з цим злом проводячи постійно облави на нічні притулки, готелі з поганою славою, питні заклади. Про ці заходи писала місцева преса відзначаючи ревність поліції, описуючи як проходили облави, кого затримували під час таких. В ОЛ від 10 липня 1903 р. читаємо: “...поздней ночью, полицией произведена была облава в доме № 11, по Прохоровской ул., причем в доме этом обнаружен был тайный притон, содержимый супругами Ю. и Г. Френкель. В притоне этом оказалось 11 женщин и 8 мужчин, причем некоторые из них были застигнуты... en flagrant délit (пер. авт.: На місці злочину)”. Також, газети слідували за тим яке покарання понесли власники таких закладів. Зокрема подружжя Френкель було оштрафовано на 20 карбованців [23, с. 4].

Такі сміхотворні покарання на своїх сторінках постійно критикував НТ. В номері від 18 липня 1882 читаємо: “Если деятельность полиции в деле искоренения тайной проституции весьма похвальна, то нельзя не заметить, что подобные ничтожные показания вовсе не могут искоренить этого зла. Судья в делах общих прав должен быть неумолим, особенно строгой ответственности должны подвергаться главные виновники разврата” (прим. авт. – власники таємних притонів) [24, с. 2].

Однак, найбільше негативу як в суспільстві так і у газетярів викликали вже згадані таємні повій-одиначки. Вони поводитися зухвало, чіплялися до перехожих пропонуючи свої послуги. Якщо ж людина відмовлялася, то повій їх ображали. Газети завжди висвітлювали сутички з повіями-одиначками та вказували на їх низьке соціальне становище, акцентуючись на їх неприпустимій поведінці.

Одним з найулюбленіших місць збору повій в Одесі була Соборна площа. Прості громадяни, та навіть сам архієпископ херсонський та одеський Ніканор, писали скарги до поліції та градоначальнику про фактичне перетворення площі на притон. У 1887 р. справа рушила з місця і градоначальник знайшов необхідним обнести площу парканом. Хоч дума і підтримала таке рішення 23 березня 1887 р., однак на 1892 р. огорожа так і не була встановлена. Автори статей обурювалися таким становищем, шукали винних, але довгий час постанова так і не була виконана [25, с.3].

Варто відзначити той факт, що з 1890-х р. питання проституції були під особистим контролем генерал-губернаторів, котрі також приймали участь в розробці різних проектів і методів боротьби з таємною проституцією та контролем легальної.

В 1908 р. генерал-губернатор І. Толмачов виступив з ідеєю відкриття в Одесі будинків побачень, або спеціальних кав'ярень для зустрічі повій з їх клієнтами. Переслідувалась ціль прибрати з вулиць повій-одиначок як таких, що створюють “хаос у вуличному житті” [26, с. 3].

За офіційними даними в 1868 р. в Одесі існувало 76 будинків втіхи, в яких знаходилося 608 повій [27, с. 263]. Активна кар'єра у більшості повій складала не більше п'яти років, тому склад будинків терпимості постійно оновлювався [28, с. 365].

Потрапляння дівчат до будинків розпусти здійснювалося двома шляхами: добровільний прихід жінки до притону, або вербування та подальший продаж до борделів. Торгівля жінками в II половині XIX століття набула неймовірного розквіту, так як була основним способом оновлення складу будинків терпимості. Про існування такого бізнесу досить часто писала місцева преса. Торгівців жінками називали факторами. НТ, через свою антисемітську направленість, постійно акцентував увагу на тому, що цією справою займалися виключно євреї. Так, в номері від 26 червня 1882 р. читаємо: “Ни для кого, полагают надо, не составляет секрета, что в Одессе существует целая шайка факторов-евреев занимающихся рекомендацией публичных женщин в дома терпимости... Эти же факторы-евреи, как обнаружилось на днях, занимаются не только описанным факторством, но еще и преступным ремеслом, заключающимся в продаже честных девушек в дома терпимости” [29, с. 3].

Фактори заманювали жінок до будинків втіхи різними способами: розповідаючи про крашу роботу в новому ресторані, в елітній майстерні, або нові можливості в іншому місті. Свою агітацію вони проводили серед служниць, селянок, робітниць, але траплялися випадки, коли до їх рук потрапляли дівчата з поважних сімей. До прикладу, в ОЛ від 6 липня 1903 р. опубліковано статтю, в якій йдеться про кохання дівчини до хлопця, та її втечу разом з ним з батьківського будинку. В підсумку виявилось, що він був комісіонером з поставок “живого товару” і продав дівчину до борделю [30, с. 5].

Власниці борделів теж не гребували самі їздити по містам для вербування повій. У 1889 р. при облаві на таємний притон встановлено, що його власниця, Євдокія Плахат, самостійно їздить по містам Херсонської, Бессарабської та Київської губерній для “вербування товару” під виглядом роботи в модній майстерні і лише по приїзду до Одеси дівчата усвідомлювали, що вони стануть повіями [31, с. 2].

Поліція перевіряла усі повідомлення в місцевій пресі пов'язані з торгівлею жінками. В “Новороссийском телеграфе” від 4 червня 1885 р. опубліковано листа до редакції про продаж двох повій з Миколаєва до Одеси. Поліція зазначених міст миттєво зреагувала на публікацію та спільно розпочали розслідування. Вже через кілька днів встановлено причини потрапляння дівчат до будинку терпимості в Миколаєві, їх продаж до Одеси та заарештовано деяких факторів причетних до цього [32, арк. 33].

В той же самий час, місцева преса відзначала, що населення мало інформоване з цієї проблеми, і як наслідок – низька ефективність боротьби з торгівлею дівчатами. НТ від 30 квітня 1888 р. пропонував свій метод вирішення проблеми необізнаності населення: “Достигнуть этого же можно было бы посредством повсеместного расклеивания особых объявлений в коих молодые женщины вообще предостерегались бы вступать в договоры с лицами, которые предлагают им блестящие условия для выезда в Константинополь. Им необходимо объяснять, что все золотые надежды их превратятся в руках бездушных злоумышленников в существа без воли и права, впадут в самый гибельный разврат и порок, потеряют свою национальность, религию и всякое человеческое достоинство” [33, с. 2].

Розвинута торгівля жінками була не тільки в межах Російської імперії, а і в інші країни. Головним центром постачання дівчат з Одеси був Константинополь, про що газети писали: “...редкий пароход отходит в Константинополь без “живого товара””. Вивозили їх фактори з країни підробляючи документи, або просто фіктивно одружуючись з ними [34, с. 2]. Місцева преса попереджати жінок не вестися на обман, не створювати фіктивні шлюби, а поліція постійно доповідала губернатору про боротьбу з цим злочиним [35, арк. 15]. Слід зазначити, що до Першої світової війни торгівля жінками так і не була знищена, не дивлячись на постійні міжнародні конференції з цієї проблеми в 1890–1910-ті рр., прийняті акти та закони.

В торгівлі жінками траплялися і курйози. Так, в ОЛ від 19 листопада 1887 р. ми знаходимо передрук з газети *Kurjer Warszawski*, про двох посланців, котрі у Варшаві намагалися легально придбати “живого товару” для гарему турецького паші, не знаючи законів Російської імперії. Затримавши та допитавши їх, поліція встановила, що посланці навіть не здогадувались про незаконність продажу жінок в Російській імперії. Фіналом історії стала їх депортація [36, с. 3].

Газети також приділяли багато уваги медичній сфері. Вони публікували щорічну, щомісячну та щотижневу статистику смертності, лікування, захворювання різними хворобами. В контексті розгляду венеричних хвороб згадували і проституцію. Давали газети і поради стосовно графіку роботи лікарень. В ОЛ від 28 липня 1884 р. опублікована стаття “Пропозиція лікарській управі”, де редакція газети виступала з пропозицією оптимізації графіку прийому сифілітичних хворих в міській лікарні в зв'язку з тим, що вони не встигають на прийом [37, с. 2].

Однак, більшість матеріалів присвячено жакливному стану справ в лікуванні венеричних захворювань. В НТ від 12 вересня 1872 р. відзначалось, що розвиток сифілісу в Одесі дійшов до “*nes plus ultra*” (пер. авт: *Далі нікуди*), головна причина такого стану вбачалась в слабкості нагляду за проституцією [38, с. 1]. Під таким формулюванням газети мали на увазі, як погану роботу спеціальних комісій, лікарень, поліції, так і необізнаність населення.

На сторінках одеської преси висвітлювали також різні наукові з'їзди з питань регламентації проституції, боротьби з розповсюдженням венеричних хвороб і таке інше. Найбільшим таким заходом був з'їзд сифілідологів, що проходив у Санкт-Петербурзі в січні 1897 р. На з'їзді обговорювали проблеми розповсюдження венеричних хвороб, роль проституції в даній проблемі, та можливі кроки для майбутнього зменшення відсотку хворих. Усього на з'їзді були присутні більше 400 делегатів, серед яких були представники земств, дум, університетів, міністерств.

Одеські газети, в розділі “Телеграми”, ще наприкінці 1896 р. почали писати про можливість проведення з'їзду сифілідологів. В НТ за № 6963 від 12 листопада читаємо: “По слухам, в конце ноября или в начале декабря предполагается съезд врачей для обсуждения мероприятий против распространения сифилиса в России” [39, с. 1]. Через 2 тижні, в № 6974 тієї ж газети, від 24 листопада 1896 р. в розділі “Телеграми” вже надруковано більш детальну інформацію: “Высочайше разрешенный съезд по обсуждению мер против сифилиса состоится в январе 1897 года с 15 по 22 число”. Вже на початку січня місяця 1897 р., до відкриття конференції, в одеській пресі публікується програма з'їзду та основні питання, котрі будуть розглядатися: “...статистика сифилиса в России; Обзор законоположений в борьбе с сифилисом; Сифилис среди рабочих, городского населения; Проституция городская и сельская; Регистрация сифилиса и организация его лечения...” [40, с.1].

15 січня 1897 р. в Санкт-Петербурзі відкрився з'їзд сифілідологів, а вже на наступний день в одеських газетах подано короткий огляд відкриття з'їзду, де з вступною промовою виступив міністр внутрішніх справ І. Горемікін, вказано кількість членів з'їзду. А вже в понеділок, 20 січня 1897 р. на двох стрічках однієї сторінки Новоросійського телеграфу була надрукована стаття про перший день роботи з'їзду. Далі, в місцевій пресі публікували короткий звіт за кожен день з'їзду, доповіді виступаючих, резолюції різних груп. Газети також робили висновки по виступам та прийняттю резолюціям, висловлювали свої думки стосовно запропонованих методів боротьби з проституцією чи сифілісом [41 с. 2]. 27 січня газети в подробицях описали останній день з'їзду та його закриття, однак ще кілька днів по тому продовжували публікувати найцікавіші доповіді. 28 січня опубліковано виступ доктора Штюрмера, в котрому він зазначав: “Проституция – трудно искоренимый элемент социального строя” [42, с. 2].

Таким чином, враховуючи високу ступінь зацікавленості проблемою в пресі, можемо констатувати, що проституція була невід'ємною складовою життя міст Російської імперії періоду кін. XIX – поч. XX ст., особливо портових. Як інституція, котра користувалася великим попитом серед місцевого населення, приїжджих, вона займала особливе місце в соціальній сфері. Періодична преса – як одне з головних джерел постачання інформації в XIX столітті, також відіграла велику роль в житті міста, в формуванні суспільної думки населення. Тому не дивно, що на сторінки газет постійно потрапляли новини про повій, де розглядалися різні аспекти їх життя та проблемні ситуації з ним пов'язані. В матеріалах публікували офіційні документи, в розділі Миської хроніки висвітлювалися побутові справи. Не втрачали можливості газети і піддавати критиці діяльність, або бездіяльність місцевої влади в сфері боротьби з торгівлею жінками,

таємними притонами. Слідкували газети і за кримінальною хронікою, розміщуючи матеріали з засідань не тільки одеського суду, а і судів інших міст. Висвітлювались негативні тенденції котрі існували в суспільстві, такі як неосвіченість, алкоголізм, розпуста, котрі морально та фізично руйнували людей та місто. Особлива увага приділялася з'їздам лікарів, посадовців з питань проституції та венеричних хвороб. На сторінках газет легальна проституція поставала як недопустиме, але необхідне зло, котре доводиться терпіти. Нелегальна проституція висвітлювалась як зло, з котрим необхідно боротися за будь-яких обставин, зло, від якого страждають як звичайні жінки (яких плутають з повіями), так і прості городяни (до котрих чіпляються одиначки). Особливі незручності вони створювали мешканцям житлових будинків, котрим доводилося терпіти сусідство таємних притонів.

В даному ракурсі, періодика виступає цінним та незамінним джерелом для відстеження саме актуальної побутуючої суспільної думки по відношенню до проблем проституції, з'ясування суспільних настроїв та їх трансформацій в цій тематиці.

Джерела та література

1. Хобта О.І. Одеська журналістика в період першої російської революції. / Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Том 24 (63) № 1. Часть 1 2001 г – С.186-191
2. Коммунальное предприятие Редакция газеты “Одесский вестник” Историческая справка // [Электронный ресурс] <http://www.odessa.ua/ru/departments/45888/> – Дата доступа: 07.10.2014. – Без автора.
3. Коммунальное предприятие Редакция газеты “Одесский вестник” Историческая справка // [Электронный ресурс] <http://www.odessa.ua/ru/departments/45888/> – Дата доступа: 07.10.2014. – Без автора.
4. Хобта О.І. Одеська журналістика в період першої російської революції. / Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Том 24 (63) № 1. Часть 1 2001 г – С.186-191
5. Новороссийский телеграф // [Электронный ресурс] <http://www.feb-web.ru/feb/periodic/pp0-abc/pp1/pp1-5222.htm> – Дата доступа: 07.10.2014. – Без автора.
6. Одесский листок // [Электронный ресурс] <http://www.feb-web.ru/feb/periodic/pp0-abc/pp1/pp1-5225.htm> – Дата доступа: 07.10.2014. – Без автора.
7. Одесский вестник – 26.08.1861 - № 96 – Без автора
8. Одесский листок – 13.10.1887 - № 264 – Без автора
9. Одесский листок – 29.07.1884 - № 158 – Без автора
10. Вароніч Т. Прастытуцыя у гарадах Беларусі: другая палова XIX – пачатак XX стст.// ARCHE, 11 (110) 2011. С. 347 - 383.
11. Одесский листок – 24.02.1892 - № 40 – Без автора
12. Новороссийский телеграф – 04.03.1892 - № 5370 – Без автора
13. Новороссийский телеграф – 17.03.1890 - № 4698 – Без автора
14. Мюшамбле Р. Оргазм і захід. – Київ, 2011 – 444 с.
15. Новороссийский телеграф – 01.05.1877 - № 654 – Без автора
16. Новороссийский телеграф – 15.09.1869 - № 173 – Без автора
17. Новороссийский телеграф – 16.05.1882 - № 2148 – Без автора
18. Одесский листок – 26.07.1903 - № 180 – Без автора
19. Одесский листок – 30.12.1881 - № 219 – Без автора
20. Кузнецов М.И. Проституция и сифилис в России. Историко-статистические исследования. – СПб., 1871 – 348 с.
21. Вароніч Т. Прастытуцыя у гарадах Беларусі: другая палова XIX – пачатак XX стст.// ARCHE, 11 (110) 2011. С. 347 - 383.
22. Новороссийский телеграф – 24.02.1892 - № 5332 – Без автора
23. Одесский листок – 23.07.1903 - № 177 – Без автора
24. Новороссийский телеграф – 30.07.1882 - № 2215 – Без автора
25. Новороссийский телеграф – 24.02.1892 - № 5332 – Без автора
26. Одесский листок – 20.07.1908 - № 168 – Без автора
27. Кузнецов М.И. Проституция и сифилис в России. Историко-статистические исследования. – СПб., 1871 – 348 с.
28. Вароніч Т. Прастытуцыя у гарадах Беларусі: другая палова XIX – пачатак XX стст.// ARCHE, 11 (110) 2011. С. 347 - 383.
29. Новороссийский телеграф – 08.07.1882 - № 2222 – Без автора
30. Одесский листок – 19.07.1903 - № 173 – Без автора
31. Одесский листок – 05.06.1889 - № 136 – Без автора
32. Державний архів Миколаївської області – Ф. 231, оп. 1, спр. 1478.
33. Новороссийский телеграф – 12.05.1888 - № 4057 – Без автора
34. Новороссийский телеграф – 12.05.1888 - № 4057 – Без автора
35. Державний архів Одеської області – Ф. 2, оп. 4, спр. 66.
36. Одесский листок – 01.12.1887 - № 312 – Без автора
37. Одесский листок – 09.08.1884 - № 168 – Без автора
38. Новороссийский телеграф – 24.09.1872 - № 196 – Без автора
39. Новороссийский телеграф – 24.11.1896 - № 6963 – Без автора
40. Новороссийский телеграф – 24.11.1896 - № 6963 – Без автора
41. Одесский листок – 24.01.1897 - № 22 – Без автора
42. Новороссийский телеграф – 09.02.1897 - № 7034 – Без автора

Барков И. В. Вопрос проституции на страницах одесской периодики второй половины XIX – нач. XX веков

В статье исследуется история проституции в Одессе через призму освещения на страницах местных газет второй половины XIX – начала XX веков. Анализу подвергаются три самых популярных газеты города (Новороссийский телеграф, Одесский вестник, Одесский листок). Рассматриваются различные аспекты освещения существования местной и всероссийской проституции, точки зрения под которыми подаются материалы на страницах газет, их реакция на деятельность и бездеятельность органов власти, анализ влияния на общественное мнение.

Ключевые слова: Проституция, криминал, газета, полиция, дом терпимости

Barkov I. V. The issue of prostitution in Odessa by studying the local press of the late nineteenth - early twentieth century's.

The history of prostitution in Odessa by studying the local press of the late XIX - early XX c is researched in the article. Three major newspapers in the city (Novorossiysk Telegraph, Odessa announcer, Odessa paper) are analyzed. The existence of prostitution, point of view under which shown in material in newspapers and their reaction to activity of the public authorities are highlighted. Also moral and ethical means of public, public authorities, law authorities the existence of prostitution and publications on these theme are described.

Keywords: Prostitution, crime, the newspaper, the police, Brothel

УДК 303.446.4.94(477)

А. В. Кузьменко

РОЗКРИТТЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ДОСЛІДЖЕНЬ КІНЦЯ ХVІІІ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст. З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті здійснена спроба простежити впродовж 1960-х – 1980-х рр. стан висвітлення зарубіжною історіографією проблематики досліджень кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. з історії України. Зокрема, окреслено характерні риси вивчення західними дослідниками впливу досліджень з історії України на процеси національного відродження. Розкриваються погляди зарубіжних дослідників на етапи розвитку українського національного відродження у контексті концепцій формування націй та моделей національних рухів в Центральній та Східній Європі. Простежені спроби західних істориків здійснити періодизацію національно-історіографічного процесу кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. в Україні.

Ключові слова: англomовна історіографія історії України, формування нації, національне відродження, концепції національних рухів, українська національна самосвідомість, українська національна ідея, український історіографічний процес.

Аналізуючи студії другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., які зверталися до проблематики досліджень кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. з історії України, нами в попередніх публікаціях вдалося простежити характерні тенденції та виокремити особливі закономірності в дослідженнях зазначеної проблеми, що дало підстави окреслити відповідні історіографічні етапи [1; 2]. Нагадаємо, що ці історіографічні етапи мають наступні хронологічні межі: 1) друга половина – кінець ХІХ ст.; 2) 90-і роки ХІХ ст. – початок ХХ ст.; 3) початок – 1910-ті рр. ХХ ст.; 4) 1920-ті – 1950-ті рр. ХХ ст.

Варто зазначити, що впродовж третього й четвертого етапів студії, які розкривали проблеми українознавства були переважно україномовними й значною мірою справою політичних емігрантів. Ситуація кардинально змінилася впродовж наступного, п'ятого етапу, що охопив 1960-ті – 1980-ті рр. Українознавство в західному світі стало здебільшого англomовним, перетворившись на повноправну галузь славістики, в якій працювали вчені різних національностей [3, с. 161].

Так, важливе місце в сучасному розумінні вивчення проблематики досліджень кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. з історії України належить концепції чеського дослідника Мирослава Гроха. Вона виникла як наслідок узагальнення вченим процесів формування націй в Центральній та Східній Європі та репрезентувала універсальну типологію національного відродження і його періодизацію з точки зору внутрішнього розвитку. Його книга з соціології національних рухів “менших” європейських націй, видана 1968 р. в Чехословаччині німецькою мовою [4] та 1971 р. чеською [5], 1985 р. вийшла у Великобританії в англійському перекладі [6]. До критеріїв поступу національних рухів і національної ідеї М. Грох відносить формування національної культури, кількісний ріст національної активності, соціальний вплив національної пропаганди, вироблення і еволюція національних програм тощо.

За концепцією М. Гроха, національні рухи Східної Європи змінюють три фази розвитку. Стисло кажучи, фаза “А” (академічна) – розробка обмеженим колом академічних інтелектуалів самої категорії нації, етнографічні, історичні та філологічні студії; фаза “В” (культурницька) – національна агітація, коли більш широка мережа патріотів, що гуртуються навколо газет, журналів, культурних і просвітніх товариств, національних шкіл, починають роботу з поширення в масах національної свідомості; фаза “С” (політична) – ера масових національних рухів, виникнення національних політичних партій, початок широкої мобілізації мас [7, с. 109]. Саме перші дві фази послугували нам у розв'язанні вузлових моментів періодизації історіографічного процесу періоду кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. в Наддніпрянщині та інших досліджуваних регіонах.

Так, у співвіднесенні першої фази із конкретними подіями української історії погляди серед дослідників більш чи менш однакові. Наприклад, Р. Шпорлюк так визначає хронологічні межі першої, “академічної” фази: від скасування української автономії до праць Д. Бантиша-Каменського, М. Маркевича, М. Максимовича та ін. Характерні риси – історичні, етнографічні та філологічні дослідження, що “зробили можливим пізнання України окремою нацією в тому смислі, в якому національність стала утверджуватись в Європі кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст.” [8, с. 41-42] Із Р. Шпорлюком солідарні О. Субтельний та А. Жуковський, котрі також вважають показовим для цього періоду “інтерес, що виявляла інтелігенція до історії України, історіографії, етнографії та фольклору” [9, с. 177].